

Uzé stoji ves opravljen. „Le malo počakaj,“ pravijo oče, „pojdem po kuma. Tačas si pa sukujico osnazi; glédi, tu se je drži pajčevina.“ Oče otidejo, a Tinček v naglici prime za krtačo in oddrgne prah in smeti.

Nato pridejo oče s kumom. Stopivši k dečku, zagledajo, da je sukujica počrnjena. „S čim si pa obrisal pajčevino?“ vprašajo ga osupeli oče.

„Z óno le krtačo, ki ste mi jo kupili za znaženje obleke,“ pravi Tinče. Oče primejo za krtačo ter zapazijo, da je mokra od črnega likála. „Saj sem te opominjal,“ dejó oče, „da s to ne smeš drguiti obúтали, a ti me nisi ubogal, in zdaj imaš oblačilo pomazano.“

Tu stopijo mati v sobo. Skušajo izdrgniti črne pége iz bele sukujice, a ne gre. „Glédi Tinče, dostavili so slednjič,“ danes si z nepokorščino umazal si oblačilo; pázi, da si v prihodnje, očetovih opominov ne slušajoč, ne počrniš svoje dušne čistóte!“

Jos. Gradžčan.

Zgodovinsko - mestopisni obrazci.

(Spisuje P. F. H.)

III. Loka.

Kake dve uri hodá proti jugozahodnej strani od Kranja ob vzhodni pogorja, katerega delate seljska in poljanska dolina, razprostira se prijazno mestice Loka. Od tod se popotniku odprè prekrasen razgled po ravnini tjá do sinjih gor, ki se vlečejo ob Koroškej in Štajerskej meji. Pri mestu sprejme Sora Poljansčico ter hití dalje po prijaznej okolici do Medvod, kjer se združí z bistro sestro Savo.

Svoje imé je dobilo mesto po kraji; loka namreč znači ravnico ob kakej reki ali potoku. Ker so si prebivalci postavili selišča na loki, zvali so kraj „Loka.“ Leta 973. pa je podaril rimsko-nemški cesar Oton II. ta kraj in okolico frižinskemu škofu in mejnemu grofu koroškemu Abrahamu, ki je bil po rodu Slovenec. Vsled tega je kraj dobil ime Škofja Loka.

Ostala je Loka frižinskim škofom do začetka 19. stoletja. Po Lünevillskem miru pa je prišlo posestvo frižinskih škofov po Kranjskem kot državno imetje pod avstrijsko cesarsko hišo.

Omenjeni frižinski škof Abraham (957—994) je za slovensko slovstvo jako znamenit mož. Kot višji dušni pastir je obiskoval svoje podložne duhovnije ter ljudstvo učil v materinem jeziku po Korotanu in Kranjskem, ter je potrebne molitve zapisaval v knjižico. Takó nam je zapustil najstarejše spomenike slovenskega jezika. — Ko so bili 1803. leta na Bavarskem odpravili samostane in odnesli njih dragocenosti v Monakovo, jeli so preiskovati tudi književne zaklade. Pri tej priliki so se našli med knjigami frižinske knjižnice trije slovenski spomeniki v knjigi „vademezum“ škofa Abrahama. Vsebina prvemu in tretjemu je očitna izpoved, kakor se moli pred izpovedjo in po izpovedi, a drugi je kratko opominovanje za pripravljanje k izpovedi. Ti frižinski spomeniki škofa Abrahama nam izpričujejo, da je bil slovenski jezik že v onih časih naobražen.

Nað mestom na prijaznem pelagoma se vidigajočem hólmcu stoji grad, katerega so sezidali frižinski škofje. Tu so stanovali njih namestniki, ki so

oskrbovali škofijska posestva. Morali so biti le domačini, a v 17. stoletju in pozneje so pošiljali navadno le Bavarce za namestnike v Loko. A čestokrat so tu ostajali tudi frizijski škofje sami. To nam svedoči slučaj, da sta tukaj umrla dva škofa nesrečne smrti. Leopold pl. Šaumburg, ki je bil 37. frizijski škof, postavil je preko Sore umeten most. A nesreča je hotela, da je 5. avgusta 1381. leta jezdeč na izprehod, padel raz most v Soro in utonil. Njegovi ostanki počivajo v nunskej cerkvi. — Nekaj let pozneje se je zgodilo strašno zločinstvo v gradu. Ko je bil namreč mesto škofa Degenharda izvolil papež Krškega škofa Konrada pl. Hebenstreita frizijskim škofom, bival je ta na svojem posestvu v Loki. Imel je 5000 zlatov imovine pri sebi. Njegovi grajski služabniki, hlepni po novcih, zakoljejo z nožem nesrečnega moža 1412. leta; njegovo mrtvo truplo pa zagrebó na vrtu. Pozneje je njegov naslednik škof Nikodem zaukazal izkopati truplo nesrečnega na vrtu ter ga pokopati v rakvo v farnej starološkej cerkvi 1430. leta kakor kaže spomenik in nadgrobní napis.

Leta 1317. je frizijski škof Konrad III. utrdil mesto; a koncem 14. stoletja ga je škof Bertold pl. Wehingen obdal z móčnim obzidjem. Popolne mestne pravice s svojim sodništvom je Loka dobila še le koncem 15. stoletja. Leta 1497. je namreč cesar Maksimilijan I. iz Hala dovolil mejnemu grofu in frizijskemu škofu Rupertu, da sme imeti v Loki za svoje podložnike lastnega sodnika. S tem privoljenjem so postali Loka in podložniki frizijskih škofov neodvisni od cesarske sodnije v Ljubljani. Imeli so škofje neomejeno sodniško oblast nad svojimi podložniki. Pod njih sodniško oblast je pripadala Loka, Železniki in okoli ležeče vasi z nad 25.000 prebivalci. — V dan 26. marca 1511. leta je hud potres razrušil grad. Rupertov brat in naslednik Filip je na razvalinah starega gradú v letih 1511—1527. sezidal sedanji grad; vendar se je tekom časa v gradu mnogo prezidalo. Leta 1723. je bila blagoslovljena kapelica v gradu. Dandanes so v njem cesarski uradi.

V silno davnih časih je stal tudi v pogorju, ki se za mestom razprostira, grad Loka. V sredi 17. stoletja je bilo še videti z grmovjem in drevjem zaraščene razvaline ónega gradú. Tu so gospodarili v 13., 14., in 15. stoletju mogočni loški gospodje, katerih imena se čitajo po raznih starih letopisih in listinah. Okoli 1260. leta se nahaja Bertold Loški; njegova hči Adelajda se je omožila ónega leta s Friderikom Ortenburškim; 1265. leta je bil Konrad Loški kranjski vicedom. Slednji iz te plemenite rodovine se je zval Gal; bil je 1446. leta gvardijan minoritov v Ljubljani.

V mestu je ustanovil 1358. l. kamniški župnik Otaker pl. Glogovič ženski samostan sv. Klare, ki pa je bil 1782. l. odpravljen. Potem se je izročil nunam sv. Uršule, ki se pečajo z odgojo ženske mladine. L. 1458. je požar samostan vpepelil; samostanska cerkev je bila blagoslovljena in posvečena 1669. leta.

Začetkom 16. stoletja je bil v mestu ustanovljen tudi vikarijat; 1804. l. pa je bil vikarijat povzdignjen v faro. Farna, gotiška cerkev sv. Jakopa je bila sezidana 1532. leta; — a že davno poprej — že 1293. leta se omenja cerkev sv. Jakopa v Loki.

Tudi razno katere nezgode so zadele mesto. L. 1458. ali kakor nekateri ménijo 1451. je J. Vitovic, vojskovodja Celjske grofinje, ki je bila vdova, napadel Loko ter jo obvladal. Oropal je mesto ter dobil v roke mnogo blagá in

novcev; potem je mesto zažgal, da ni ostalo drugega nego kup razvalin. — Mnogo kvare je mestu napravil požar 1660. l. v dan sv. Jan. Krstnika in pa 1698. l., ko je pogorelo nad 50 hiš. — Kuga je mnogo ljudi pomorila 1582. l.

Kapucinski samostan je bil sezidan 1706. leta. Pred tem časom so hodili očetje kapucini nad 60 let iz Kranja v Loko izpovedovat in oznanovat božjo besedo vzlasti o postnem času. Mestnim očetom se kapucini takó prikupijo, da sklenejo jim v mestu samostan postaviti. Ko iščejo primernege prostora, domisli se neki star mestni svetovalec in bivši sodnik Matija Čere, da je v svojih mladih letih slišal o oporoki 1647. leta umrlega Sebastijana Lukančiča, ki je bil zapustil vse svoje imetje v ta namen, ko bi se kdaj zidal samostan. A do tega časa je imel nunski samostan sv. Klare njegova posestva. Po dolgem iskanji se je našla oporoka v mestnem arhivu. Vsled tega je nastal prepir med mestnimi svetovalci in nunskim samostanom. Slednjič se pobotajo takó, da samostan izroči le posestvo „paumgarten“ za zidanje. V dan 13. avgusta 1706. leta je izročil omenjeni prostor Jože Anton Evzebij pl. Halden, stotnik in namestnik frižinskih škofov, očetom kapucinom. Zidanje je tako vrlo napredovalo, da so se že 7. septembra ónega leta preselili v samostan iz hišice poleg cerkvice presv. Trojice, kjer so bivali do tega časa. Leta 1707. v dan 28. aprila pa se je vložil temeljni kamen za cerkev v pričo brezštevilne množice pobožnega ljudstva, kateremu je pridigoval loški župnik Andrej Hudačut. Radodarno ljudstvo je donášalo potrebne tvarine za zidanje in pomagalo, „da je kar mrgolelo delavcev, kakor mravelj na mravljišči, ki ga razkoplješ,“ pravi *dotično poročilo*. Leta 1710. je arhidijakon Janez pl. Flachenfeld blagoslovil cerkev, 1713. leta pa ljubljanski škof pl. Kaunice posvetil.

Takóž poleg mesta je „Stara Loka“ ali „pri fari.“ Ta je brez dvoma najstarejša fara na Kranjskem. Kakor pripoveduje ustno izročilo, oznanoval je na kraji, kjer stoji zdaj farna cerkev, že v sredi prvega stoletja krščansko vero sv. Hermagora. Sv. Marka ga je poslal na te kraje oznanovat sv. evangelje. To ustno izročilo nam potrjuje tudi starodavna kapelica sv. Lavrencija, ki je pred sto leti še stala na sedanjem pokopališči. Ker je pa bila že zelo razpadla, podrli so jo 1784. leta. — Že 1074. leta je Sighard grof Plain, oglejski patrijarh, podaril Elenhardu, 19. frižinskemu škofu, več posestev po Kranjskem ter mu potrdil patronatsko pravico starološke fare, katero je 1355. leta papež Klement VI. združil s stolno frižinsko cerkvijo matere božje. Staroločanski farani so si 1863. leta postavili mesto stare, razpadle cerkve krasno novo hišo božjo v bizantinskem zlogu, ki je bila slovesno posvečena 1865. leta na roženkransko nedeljo.

V davnih časih so frižinski škofje po okolici naselili podložnikov iz Nemčije. Mejni grof in frižinski škof Emiho je poslal okoli 1283. leta svojih podložnikov iz pustrske doline v Tirolih v te kraje, da bi temne smrekove gozde iztrebili in tla obdelali. Naselili so se v Bitnjah (velikej vási med Loko in Kranjem) in pa v Sorici. V Sorici so si po nekaterih vaséh še ohranili svoj jezik. Do današnjega dné se je pri njih ohranil običaj, da pošiljajo darov proštijskej cerkvi v Inheni.

Mesto ima sedaj kacic 2300 prebivalcev, ki se živé ob obrtu, trgovini pa tudi s poljedelstvom. Vzlasti cvetè po okolici platnarija. Za promét skrbi Rudolfova železnica, ki veže Loko z Ljubljano.